

Knud Ibsens kollaps

Foredrag for Grimstad Bys Museer 17. november 2015

NB: Henrik Ibsen dro fra Skien mot Grimstad for 172 år og en dag siden! 16. november 1843.

Jørgen Haave, konservator ved Telemark Museum. Vi forvalter barndomshjemmet til Henrik Ibsen og forsøker å holde rede på en ganske enorm samling med gjenstander etter Henrik Ibsen selv, hans familie og deres omgangskrets i Skien på 1800-tallet.

I de siste årene har vi også forsøkt å forvalte selve fortellingen om Henrik Ibsen. Historiene knyttet til Henrik Ibsens familie og oppvekst, og hans forhold til fødebyen som voksen mann har nemlig vært nokså forvirrende for de fleste – ikke minst for oss på museet som med knappe ressurser og spredte oppgaver har vært nødt til å formidle det som tidligere forskere har påstått.

Men etter noen år med kildestudier, begynner historiene nå å fremtre tydeligere og mer troverdige. Det har ikke minst hatt mye å si for vårt bilde av Knud Ibsen, faren til Henrik Ibsen. Når man skal fortelle om en barndom og oppvekst i første halvdel av 1800-tallet, er det ikke helt unaturlig at man studerer farsfiguren i den familien det er snakk om. Og i Henrik Ibsens tilfelle er dette absolutt påkrevet fordi vi vet at det skjedde en økonomisk katastrofe for familien da Henrik var rundt syv år gammel. Dette økonomiske fallet blir av de fleste biografer fremstilt som selve det dramatiske vendepunktet i fortellingen om Henrik Ibsens oppvekst. Etter syv lykkelige barneår, snur lykken plutselig om. Det skaper en klassisk dramatisk struktur i fortellingen om Henrik Ibsens barndom, og ingen biografer kan unngå å gjøre et poeng av dette. Problemet er bare ingen så langt har kunnet forklare hva som egentlig skjedde. Hvorfor gikk forretningene over styr? Hvor i det sosiale hierarkiet falt familien Ibsen egentlig fra, og hvor var det de landet?

En av forklaringene som utrolig nok har hatt bred appell blant Henrik Ibsen biografer, er at faren hans drakk for mye. Jeg nevnte vel dette i et foredrag her i Grimstad for noen år tilbake. (Det er symptomatisk at jeg aldri snakker om Henrik når jeg kommer hit, men holder

meg til fortellinger om faren hans.☺) I en doktoravhandling fra 1949 heter det at Knud Ibsen utviklet en "nedbrytende lidenskap for brennevin" og det var derfor han forsømte forretningene. Men når man går nærmere inn i kildene viser det seg at de som hevder dette kjente Knud Ibsen som gammel mann. Sannsynligvis drakk han litt for mye etter han hadde fylt 70 år, hadde blitt enkemann og mistet kontakten med barna sine, men det forklarer ikke katastrofen som rammer forretningene hans 35 år tidligere.

Ivo de Figueiredo unngår selvsagt slike løse spekulasjoner. Han skriver i første bind av sin Ibsen-biografi at Knud Ibsen var en del av det nye småborgerskapet som vokste frem på ruinene av det gamle handelspatrisiatet etter 1814. Han gjorde lynkarriere, og det fremstår også for Figueiredo i 2006 som gåtefullt at Knud Ibsens forretninger rammes av en så rask og dramatisk nedtur. Han skriver: «Svært lite er kjent om Ibsens forretningsdrift fra disse årene», men lanserer ideen om at lovgivningen, som tross alt fremdeles privilegerte de gamle patrisierfamiliene, gjorde det vanskelig for en oppkomling fra småborgerskapet som Knud Ibsen. (29)

Figueiredo er en dyktig historiker og en glitrende formidler, og ut fra den informasjonen som var tilgjengelig da han skrev boken for knappe ti år siden, er dette både en original og plausibel tolkning av begivenhetene. Men de siste årene er det flere som har forsket i Ibsens slektshistorie, og konklusjonen er nokså entydig: Knud Ibsen var absolutt ingen oppkomling. Familien hans hadde røtter tilbake til de første innvandrende bergverksspesialistene som helt siden 1500-tallet hadde forvaltet både den politiske makten, naturressursene og økonomien i hele Telemark. Knud Ibsens onkel var eidsvollsmannen Didrik Cappelen, et navn som fremdeles ruver helt øverst på listene over Telemarks største skatteyttere. Hans nærmeste venner i oppveksten og hans halvbrødre, tilhørte alle sammen Skiens finansielle og administrative elite gjennom hele 1800-tallet. De kom fra en felleseuropeisk overklassekultur med navn som Adtzlew, Ansbach, Bagger, Barth, Bomhoff, Bruenech, Cudrio – bare for å ta de tre første bokstavene i alfabetet.

Knud Ibsens oppstart

Etter konfirmasjonen i 1815, hvor Knud Ibsen tronet som nummer en på kirkegulvet, gjorde han som sin far, farfar og stefar og dro til sjøs. Familiebakgrunnen kvalifiserte ham til å gå

rett inn i officerskorpset ombord. Eller kanskje det er riktigere å si at den diskvalifiserte han fra å seile som menig mannskap. Distansen mellom de som tilhørte eliten og alle andre var stor. Kapteinen ombord var storebroren til av Knud Ibsens nærmeste venner. Han holdt ikke bare kustus på mannskapet ombord, men pisket også tjenestefolket hjemme på Lagmannsgården i Gjerpen.

Knud Ibsen var ikke ombord for å kvalifisere seg til å bli skipper, men noen år til sjøs ser ut til å ha vært den normale starten også for en ung mann med ambisjoner i retning av å bli handelsborger. Tilbake på landjorden gikk han i lære hos onkelen på morssiden i noen år før han tok handelsbrev og fortsatte i bedriften som fullmektig. 28 år gammel fikk han borgerskap som kjøpmann, og startet sin egen forretning i bygården nærmest onkelen og læremesteren.

Det samme året giftet han seg med Marichen Altenburg. Hennes far hadde bygget opp et betydelig handelshus basert på trelasthandel og brennevinsproduksjon. Marichens mor var søster av Knuds stefar. Henrik Ibsens foreldre var altså inngiftet fetter og kusine. I tillegg var Knuds eldste halvbror og nære kamerat i oppveksten et såkalt "sammenbragt barn" i familien Altenburg. Som ganske liten gutt ble han plassert hos sin tante og onkel i Altenburggården for å vokse opp der. Det sier noe om hvor fremmed mentaliteten i denne patrisierkulturen kan virke på oss i dag. Og det sier noe om hvor tette bånd disse familiene knyttet mellom hverandre. På den måten bekreftet de hverandres status innenfor standssamfunnet, de etablerte et ønsket nettverk for neste generasjon og ikke minst beholdt de familieformuen innenfor sin egen lille krets.

Knud Ibsen gjorde umiddelbar suksess med butikken sin. Han importerte tekstiler fra London, vin og brandy fra Bordeaux og knapper, kammer og glassvarer fra Flensburg. Noen partier solgte han videre som grossist til flere norske kystbyer, men den daglige butikkdriften rettet seg mot et lokalt marked. Allerede det første året han drev for seg selv tjente han like mye som sognepresten i Skien eller som rektoren på latinskolen. Det er ganske imponerende, for rundt ham var det flere gamle og ærverdige handelshus som kollapset. De fleste skatteyterne i Skien gikk ned i inntekter i denne perioden. Unntaket er Knud Ibsen og fetteren hans, Didrik Cappelen, som ikke bare hadde arvet navnet etter sin far eidsvollsmannen, men også en gigantisk formue. De to fetterne samarbeidet for første gang om tømmereksport til England det året Henrik Ibsen ble født, i 1828. Det lille barnet så ut til

å gå en lys fremtid i møte, og ble som andre guttebarn fra handelspatrisiatet dyrket av barnepiker og etterhvert guvernanter og huslærere som et unikt og opphøyet vesen. Den oppdragelsen man generelt så på som et ideal blant denne eliten stemmer forbausende med det som jevnaldrende bekjente har fortalt om Henrik Ibsens personlighet og væremåte. Han ville ikke leke med de andre, men stod alltid utenfor og så på. Derfor er det sannsynligvis ikke riktig som det har blitt hevdet, at når den unge Henrik virket arrogant på sine jevnaldrende, så var det en kompensasjon for hans mindreverdighetsfølelse. Langt ifra og tvert imot! Henrik Ibsen ble oppfattet som arrogant rett og slett fordi han visste at han var bedre enn dem. Det var noe han hadde blitt innprentet fra fødselen av.

Handelshuset Altenburg

Henrik var bare to år gammel da Knud Ibsen overtok hele det Altenburgske handelshuset etter svigerfamilien. Hans gamle svigermor hadde blitt enke seks år tidligere. Hun holdt virksomhetene i gang, men neppe med den samme driftighet og kompetanse som gamle salige Altenburg. Men selv som mer eller mindre passiv eier satt hun igjen med tre ganger så høy inntekt som Knud Ibsen. Altså Knuds inntekt, pluss inntekten til sognepresten i tillegg til årslønnen til rektoren på latinskolen.

Eiendommene Knud Ibsen overtok bestod for det første av den store bygården, hvor hans kone og eldste halvbror hadde vokst opp. Der var det ikke bare romslig plass til den stadig voksende familien, men også store festsaler både i første og andre etasje. Dessuten var det butikklokaler på gateplan, og selvsagt egnede rom til tjenestefolk og andre ansatte. Svigermoren hadde hatt tre tjenestepiker, en husjomfru, en gårdskar, en brennevinsbrenner og en handelsbetjent boende der. Antakelig fikk Knud Ibsen hele staben med på kjøpet. Med på kjøpet fikk han også store eiendommer like utenfor byen, sjøboder med lagerplass til både import og eksport, og et hus han kunne leie ut litt nord for bykjernen. Men den vesentligste inntektskilden for svigermoren var brenneriet, som produserte 20 000 liter anisbrennevis i året. Eiendomsoverdragelsen var en del av arven som skulle fordeles mellom de to søstrene fra Altenburgfamilien, så man må vel anta at prisen Knud Ibsen måtte betale for alt dette ble regnet som gunstig. Han overtok svigermorens gjeld med pant i brenneriet, og så utstedte han et pantebrev til henne med familiehjemmet som sikkerhet. Tilsammen

satte Knud Ibsen seg i en gjeld tilsvarende rundt fem ganger den årsinntekten som svigermoren hadde hatt de siste årene. Han tenkte nok ikke at det skulle bli noe problem å håndtere når han bare fikk realisert sine planer for en mer rasjonell og moderne drift av handelshusets ulike virksomheter. Det så det ut til at han skulle få rett i, for kun to år etter overtakelsen ble Knud Ibsen rangert blant de tyve største skatteyterne i byen.

Svigermoren flyttet inn til sin andre datter i Porsgrunn, og den eneste eiendommen hun ikke overlot til Knud, var Altenburgs lystgård like ved Fossum jernverk, fem kilometer nord for byen. De fleste betydelige handelsborgerne i Skien hadde en avls- eller lystgård utenfor byen, og Knud Ibsen ville ikke være noe unntak. Tidlig på høsten i 1833, skaffet han familien den særpregete og vakre eiendommen Venstøp med utsikt ned mot svigermorens gård og Løvenskiolds jernverk. Knud Ibsens mor og stefar bodde også like i nærheten. Men på tross av at Knud Ibsen da tilhørte den ene rikeste prosenten av befolkningen i distriktet betaler han heller ikke denne gang for eiendommen han overtar. Gården Venstøp var en del av boet etter den avdøde kaperkapteinen Hirschholm. Hans nå foreldreløse barn var trygt ivaretatt av andre i familien, de var alle venner av Henrik og hans søsken og hverken de eller deres verger hadde noen hast med å fordele farsarven. Knud Ibsen økte sin gjeld med drøye tre årslønner til, og garanterte for beløpet med pant i den nyanskaffede lystgården.

Brenneriet på Lundetangen

Knud Ibsen importerte over 600 kilo anis i januar 1834. Det tyder på liv og røre i brenneriet hans på Lundetangen. Men så ble det plutselig stille. Navnet hans nevnes ikke mer i tollbøkene.

Knud Ibsen nevnte i en jobbsøknad noen år senere at det var flere uhell som hadde rammet ham, i tillegg til dårlige konjunkturer «og en tiltagende familie.» Men det uhellet Knud Ibsen la mest vekt på, var strategisk uheldige grep han hadde gjort nede i brenneriet på Lundetangen. Da han overtok brenneriet fra svigermoren i 1830, betalte han gjennom å ta på seg den gjelden madame Altenburg hadde, med pant i virksomheten. Gjelden var på 950 spesidaler. Knud hadde regnet på at han skulle klare å tjene penger på spritproduksjonen, selv med forventede investeringer som ville forgjelde brenneriet med ytterligere 1 000 spesidaler. Han gjorde som planlagt, og økte produksjonen betydelig.

I 1826 produserte madame salig Altenburg i underkant av 20 000 liter brennevin med fire mann på jobb. Brenneriet hennes hadde en omsetning på 3 000 spesidaler det året. Beløpet er svimlende, men så var det også dyre dråper de leverte fra Altenburgs brenneri. Omsetningen minus utgiftene gav Hedvig Altenburg et overskudd på 435 spesidaler.

I 1833 produserte svigersønnen hennes over dobbelt så mye sprit, nesten 45 000 liter. Han hadde fremdeles bare fire mann i arbeid på fabrikken, og han brukte ikke mer penger til vedfyringen enn det svigermoren hadde gjort, men supplerte med kull istedet. Knud videreførte Altenburgs tradisjonsrike arak, eller pastis, og produserte fremdeles like mye av den som svigermoren hadde gjort i 1826. Knuds grep var å utvide sortimentet fra destilleriet med en svært enkel type akevitt. Antakelig fikk han langt mer sprit for pengene, når han kunne bruke poteter i satsen i stedet for rug og bygg, som tidligere ble importert inn til brenneriet. Potetspriten krydret han rett og slett med karve, et av regionens minst betydningsfulle eksportprodukter. Men uansett hvor flink Knud var i brenneriet; med den gjelden han hadde hengende over destillasjonsapparatet, skulle det ikke mye til før det eksploderte.

Ulykken som rammet Knuds forretninger hadde sin opprinnelse i at Staten var i ferd med å vokse frem, med vilje til regulering og tørst etter skattepenger. «Brændeviinsafgiften blev i senere Aar betydelig forøget,» forklarte Knud i etterkant av katastrofen. I teorien kunne han kanskje ha tilpasset produksjonen etter de nye skattesatsene, men det ville kostet for mye penger. Med endringen i avgiftene, ble Knuds moderniserte brenneri altfor raskt foreldet. Han tapte penger på driften, skrev han seks år senere.

Allerede i 1816 vedtok myndighetene et forbud i byene mot brennerier med kjeler på under 200 liter. Staten innførte samtidig en beskatning av brenneriene, hvor avgiften ble utregnet etter størrelsen på kjelene. De små brenneriene kunne derved skattlegges hardere enn store brennerier. På bygda var det fritt frem for hjemmebrenning. Man anså det som bedre at norske bønder foredlet noen av sine egne poteter, fremfor å selge flere av dem, for å få råd til importert sprit. Legaliseringen av hjemmebrent førte til en enorm vekst i alkoholkonsumet. Da man reviderte lovverket i 1827, skjedde det utfra et uttalt ønske om å bekjempe dette «drikkeondet.»

Endringene i selve lovteksten, kan likevel vanskelig ha rammet Knud Ibsens virksomhet. Tiltaket fra myndighetene for å begrense tilgangen til sprit i befolkningen, var å forby salg av mindre enn 20 liter sprit. De eneste som fremdeles fikk lov til å selge spriten flaskevis til forbruker, var nettopp Knud Ibsen og andre privilegerte «handelsberettigede borgere i byen.»

Den nye loven innførte også en årlig avgift på kjeler under 60 liter. Kjelen på Lundetangen må minst ha vært på 200 liter, slik loven av 1816 krevde. Antakelig ble den uansett etterhvert for liten. Myndighetene ønsket få og store brennerier, og hadde hjemlet beskatningen utfra kjelenes størrelse allerede i 1816. Det stemmer med Knuds egne ord, at det var en endring i avgiften som gjorde at brenneriet ikke lenger lønnet seg. Knud Ibsen var ikke alene, men han var blant de tidligste til å se hvor det bar. I 1833 var det 9 727 brennerier i Norge. I 1840 hadde antallet sunket til 1 387. Knud Ibsens situasjon var slett ikke unik, han delte skjebne med godt over åtte tusen andre brennerieiere. Myndighetene fortsatte sin vellykkede kampanje, som på en og samme tid virket bra både for folkehelsen, moralen og statskassen, og i 1850 var det kun 40 store brennerier igjen.

Knud Ibsens forklaring på sin økonomiske ruin, er skrevet i en kontekst hvor han har alt å tjene på å tegne situasjonen til sin egen fordel. Likevel fremstår dette som en historie som stemmer bedre overens med kildene enn det som har vært en tendens i Ibsen-biografier, blant skuespillere og i NRKs dramaavdeling; nemlig anklagene om Knuds ødselhet, alkoholisme og talentløshet i forretninger. Knud Ibsens egen forklaring dekker nok ikke hele bildet, men den sier likevel noe vesentlig, om en stat som er i ferd med å etablere seg på bekostning av det gamle handelspatrisiatet.

Trelast

I løpet av det halvåret som følger etter det drøyt halve tonnet med anis ble kjøpt inn i januar 1834 må Knud Ibsen ha forstått hvor det bar hen med brenneriet. Men dette var altså ikke hele virksomheten i svigerfarens gamle handelshus, så det å gjøre suksess i trelasthandelen må derfor ha fremstått som svært viktig når brenneriet satte hele handelshuset i en sårbar situasjon.

Sommeren 1834 hadde Knud Ibsen leid inn seilskipet «Anna» av rederen Jørgen Jørgensen. Meningen var å frakte trelast til London, og Knud møtte opp som avtalt ved skuta mandag 14. juli 1834. Han hadde med seg stuere, som han selv skulle betale, men de fikk bare båret ombord en liten del av lasten. Resten av tømmeret skulle han skaffe siden, hadde han sagt. Etter den tid var det bare stuere i arbeid en gang i blant på båten. For skipsrederen Jørgensen var det kostbare sommeruker som forsvant i sommelet til Knud. Hva hadde egentlig skjedd? Var det tomt for tømmer i Telemark, stod hele lasten i en svær floke oppe i Vrangfoss, eller var det Knud Ibsen som ikke fikk kjøpt mer?

Jørgensen mente Knud Ibsen misligholdt leien av «Anna», og meldte tvisten inn for byfogd Nicolai Benjamin Cappelen. Knud og byfogden var begge nevøer av den avdøde eidsvollsmannen Didrich von Cappelen. Men også reder Jørgensen hadde nok lignende relasjoner til dem begge.

Knud sa til sitt forsvar at han slett ikke hadde forpliktet seg til å ha skipet ferdig lastet til en bestemt tid. Og årsaken til at han ikke kunne forplikte seg til en dato, var at han rett og slett ikke visste når lasten ville komme til Skien. Han kunne fremdeles ikke vite det med sikkerhet.

Byfogd Cappelen fikk dem til å bli enige om at Knud Ibsen skulle laste skipet i løpet av to uker, og at Jørgensen skulle få seilt skipet til Herre eller Rafnes for å ta imot siste del av lasten. Hvis Knud Ibsen ble forsinket ut over den avtalte datoen, 23. august, måtte han betale tre spesidaler i dagmulkt.

Kilden forteller ikke mer om den saken. Men det finnes likevel tydelige tegn på at Knud aldri klarte å innfri kravet fra byfogden. Kun fem dager etter at fristen var utløpt, selger han nemlig alt han eier av trelast, uansett om eller hvordan det er bearbeidet, om det er gran eller furu og likegyldig hvor i Telemarksvassdraget det ligger. Kjøperen er fetteren Knud Blom (som var nummer to på kirkegulvet under konfirmasjonen), han betaler 300 spesidaler for lasten. Med mindre Knud Ibsen har gått inn for å lure sin jevnaldrende fetter, må vel denne transaksjonen bety at lasten aldri kom frem. Siden midten av juli, i halvannen måned, hadde Jørgensen med kaptein og mannskap, ventet. Og vi må vel anta at Knud også hadde vært utålmodig, med tanke på tømmeret han skulle eksportere og forhåpentligvis tjene penger på.

Gjeldsbrevene

Et tegn på at Knud Ibsen hadde rotet seg inn i alvorlige problemer, er at han to dager etter å ha solgt tømmerlasten som ingen hadde sett, den 30. august 1834, fikk svigermoren til å gi avkall på hennes gamle panterett i Altenburggården. Deretter henvendte han seg til handelshuset Kragelius i Hamburg, som gikk med på å låne sin gamle forretningsforbindelse i Skien 2 000 riksdaler. Kragelius fikk førsteretten til familiehjemmet, og andrelassen i køen av kreditorer med pant i brenneriet.

Den samme dagen Knud signerte dette gjeldsbrevet, skriver han under på et gjeldsbrev til Niels Johnsen i Porsgrunn. Knud fikk låne 1 500 spesidaler av Johnsen, men måtte stille absolutt alt han eier og har - og alt han kommer til å få i fremtiden - i pant. Knud Ibsen lovet å forrente Johnsens penger med fire prosent i året, og han skulle betale tilbake pengene på tre måneders varsel.

Hvis ikke Knud Ibsen overholdt disse forpliktelsene, kunne Johnsen ta ut pant i alle eiendommene hans, «nest etter foregaaende Pantsættelser.» Den formuleringen gjentas i dokumentet, og vekker i ettertid mistanke om at Knud Ibsen var i ferd med å føre Johnsen bak lyset. Både Altenburggården og brenneriet var allerede pantsatt, både til Norges Bank, Kragelius og til Knuds svigermor.

Johnsen fikk også pant i Venstøp. Gården ble pantsatt med bolig og driftsbygninger, høns, sauer og hester. Men Knud nevnte ikke noe i pantebrevet om at han ennå ikke hadde betalt for lystgården. Fremdeles skyldte han boet etter avdøde madame Hirschholm 1 400 spesidaler, hele verdien av eiendommen.

Niels Johnsen skulle også kunne gjøre krav på en hustomt ved brenneriet på Lundetangen, tilsammen tre sjøboder ved Skien brygger, to tomter med vognskur både i byen og på Lie, og dessuten alt Knud har av løsøre, innbo, redskaper og husdyr. Igjen unnlater Knud Ibsen å nevne at alt sammen allerede er pantsatt til svigermoren, madame Altenburg, som har første prioritet til alle hennes tidligere eiendommer.

Selv om gjeldsbrevet så flottere ut på papiret enn i praksis, så strakk Knud Ibsen seg langt i møte med Johnsen. Til slutt fikk Johnsen nemlig også pant i «Alt hvad jeg i øvrigt maatte

være eiende eller eiende blive, være sig af Løst eller Fast i Træløstbeholdningen, udestaaende Gjeldsfordringer. Intet undtagen - og udi hvilket alt min Creditor skal være og forblive pantberettiget nest efter foregaaende Panthavere.»

Niels Johnsen

Som navnet hans antyder, var Niels Johnsen absolutt ingen patrisier. Da han var i midten av tyveårene var han fremdeles en ganske alminnelig tømmerhugger fra Ulefoss, som bodde til leie sammen med sin åtte år eldre kone i Porsgrunn. Ved dåpen til hans første datter var fadderne folk med navn som Larsen, Nielsen og Olsdatter. Under den neste dåpen, to år senere, er fadderne grosserer Jørgen Aalls hustru, Birgitte Weyer, jomfru Inger Aall, Niels All, Hans Møller, Jacob Wilhelm Rasch og Nicolai Aall junior. Altså et massivt oppbud fra de viktigste patrisierfamiliene i Porsgrunn. Niels Johnsen døpte barnet sitt Birgitte Jørgine, etter både grosserer og madammen, men det er neppe hele forklaringen på tilslutningen fra hans arbeidsgivers krets. Fra å være tømmerhugger gikk Johnsen til stillingen som formann over arbeiderne ved Jørgen Aalls utskipningssted Roligheten på Herøya. At Johnsen ble likt også av folk fra sin egen stand, gjenspeiles av hans mange fadderbarn i kirkeboken.

I 1810, ti år etter denne gåtefulle alliansen med familien Aall, ble Johnsen skrevet inn i borgerboken som høker. Det vil si at han fikk begrensede rettigheter til å drive handel. Mens Aalls handelshus gikk over ende i 1820, ser det ut til at Johnsens lille høkervirksomhet kom uskadet gjennom kriseårene i trelasthandelen. I 1831 skal han ha kjøpt Aall-gården i Porsgrunn, av Jørgen Aalls svigersønn. Og tre år etter det igjen, sitter han med panterettigheter, blant annet til alle Knud Ibsens fremtidige inntekter.

Johnsen protesterte da Kragelius tvang frem salget av Altenburggården i midten av april 1835. Han mente at en del av bygningsmassen ikke skulle inkluderes i Kragelius' pant. Kravet ble avvist, men dette tyder på at Johnsen fremdeles satt med det vidtrekkende gjeldsbrevet, og et håp om å få innfridd fordringene. Hva som deretter skjer er usikkert, men det er nærliggende å slutte seg til Oskar Mosfjelds gjetning om at Ibsen fikk forhandlet seg frem til en løsning de begge kunne leve med. Sannsynligvis kom de frem til enighet i

forbindelse med Johnsens overtakelse av Knuds store eiendom på Lie i 1838. Skien hospital lå på en parsell av denne eiendommen, rett over gaten for det som i dag er Telemark Kunstnersenter. De knappe opplysninger man finner fra Niels Johnsens biografi gir et tydelig, men tilnærmet enestående eksempel på hvordan det nye småborgerskapet etterhvert vokser frem fra ruinene av det gamle handelspatrisiatet – akkurat slik Figueiredo nevner i biografien sin. Men forholdet er altså nøyaktig omvendt av det han beskriver.

Oppsummering

Gjennom tømmeret og de ferske gjeldsbrevene fikk Knud Ibsen tilsammen tak i 3 800 spesidaler. Hva han hadde planlagt å bruke disse pengene til, er ukjent. Redaktør Brunsvik i Skiens-avisen Fremskridt hevdet bastant at det var spekulasjoner i en last med salt fra St. Ybes i Portugal til Russland som knakk Knud. Brunsvig opplyser i en fotnote at han har påstanden fra pålitelige kilder, men røper ikke hvilke. Han føyer også til at det ikke bare var dette, «men endel samvirkende aarsaker, som resulterte i knald og fald tilslut.» Inger Aarhus, som lette frem flere av kildene Oskar Mosfjeld baserte seg på, mente bestemt å erindre at hun hadde sett Knud Ibsens navn nevnt i forbindelse med et forlis, en gang hun lette etter dokumenter for Mosfjeld i Riksarkivet. Men hun noterte seg ikke detaljene, og Mosfjeld kunne ikke finne dokumentet senere. Det kan selvsagt tenkes at Knud Ibsen møtte flere ulykker i løpet av høsten 1834, og at han opprinnelig hadde planlagt å betale tilbake pengene han lånte av Johnsen og Kragelius. Men det kan også tenkes at han allerede hadde gitt opp forretningene.

Forhåpentligvis hadde Knud Ibsen noen kontanter liggende på kistebunnen. De ble uansett brutalt oppveid av gjelden hans, som i september 1835 utgjorde tilsammen 9 105 spesidaler. Det vil si rundt regnet tyve årslønner tilsvarende det han i snitt hadde tatt ut som inntekt av handelshuset de siste fem årene.

Knud Ibsen kom rett og slett for sent inn i Johan Altenburgs en gang så suksessrike forretningshus. I flere århundrer hadde skipsfart med tømmer til England vært en sikker vei til suksess. Og brennevinet, krydret med humle, anis og fennikel, kunne hvem som helst kjøpe. I Knud Ibsens tid var ingen ting lenger selvsagt. Han måtte passe seg for ikke å betale mer for tømmeret i Ulefoss, enn det de var villige til å betale i London en gang inn i nær

fremtid. Man måtte ha flaks for å få det til. Og i tillegg måtte han forholde seg til en fremvoksende statsmakt, som tydeligvis kunne gå inn for å ta levebrødet fra en respektabel handelsborger.

Tvangsauksjoner

I begynnelsen av desember 1834 kom ydmykelsen på trykk i *Ugebladet for Skien og omegn*. Knud burde ha forutsett hva som kom til å skje. Knappe tre måneder etter at han pantsatte absolutt alt, var en av kreditorene allerede gått lei. I lokalavisen kunne man lese at bankadvokaten ved prokurator Blom begjærte tvangsauksjon over Knud Ibsens brenneri. Årsaken til tvangsauksjonen var at Knud ikke lenger betalte avdragene og rentene på lånet han hadde overtatt fra svigermoren sammen med brenneriet. Kravet burde ha streifet ham i begynnelsen av september, da han hadde en liten formue i hendene. Kanskje han ikke bekymret seg så veldig over bankens begjær etter det allerede foreldede brenneriet. I det tilfellet feilberegnet han ringvirkningene av bankens krav. Det burde vel være nokså innlysende for en kjøpmann at de fleste kreditorer ville få en viss hast med å inndrive sine fordringer, da destilleriet de også selv hadde pant i, var i ferd med å forsvinne fra handelshuset Ibsen.

Hvis man tenker at Knud Ibsen sannsynligvis klarte å forutse dette hendelsesforløpet, så kan man også raskt bli grepet av en mistanke om at Knud Ibsens forklaring på problemet, at han tapte penger på å drive brenneriet på Lundetangen, står i et påfallende forhold til at det særlig er brenneriet som tynges ned av gjeldsbrevene. Det bidrar ikke akkurat til å tegne et flatterende portrett av Knud Ibsen som forretningsmann. Det er også tankevekkende at Knud Ibsen, denne aller siste gangen han setter seg i gjeld, ikke gikk til svigermoren eller til hans allerede rike lillebror, men til en oppkomling i Porsgrunn og et handelshus i Hamburg.

At det skulle gå lang tid før brenneriet ble solgt, og at panthaverne slett ikke fikk dekket sin gjeld ved salget, var heller ikke så gode tegn i tiden. Banken hadde sikkerhet for 1 950 spesidaler i fabrikken og handelspartneren Kragelius i Hamburg hadde nettopp lånt bort 2 000 spesidaler, med blant annet de samme bygninger og eiendom som sikkerhet. Da

brenneriet omsider ble solgt, var det ikke verdt mer enn 310 spesidaler. Knud Ibsens brenneri var belånt med ni og en halv ganger den faktiske verdien av eiendommen, og da ser vi bort fra gjeldsbrevet til høkeren Niels Johnsen.

I januar 1835 ble Ibsens husdyr solgt. Seks kyr, fire hester og fire griser. Antakelig var det Niels Johnsen som forlangte auksjonen. Som panthaver med prioritet bak Knud Ibsens egen svigermor, og bak de foreldreløse barna etter Hirschholm, var det ikke stort Johnsen kunne gripe fatt i. Han kunne nok kreve tvangssalg av eiendommene, men inntektene fra salget måtte først dekke opp gjelden til madame Altenburg og Hirschholm-barna, før høkeren fra Porsgrunn kunne kreve sitt.

I midten av april startet auksjonsforhandlinger om selve familiehjemmet, Altenburggården. Det var Kragelius i Hamburg som krevde at bygården skulle under hammeren. En måned senere selges innboet i bygården. Knud Ibsen bad selv om auksjonen, og skrev også selv katalogen over alt løsøre. Alt fra sjeldne gulvtepper, speil og møbler, til sengetøy og kopper ble solgt, ifølge Mosfjeld.

I mai havner to av Knuds sjøboder under hammeren, sammen med syv tønner rug, fire tønner sild, en kommode, et stueur og annet inventar. Nå var det Staten som krevde sitt. I tillegg til den øvrige gjelden, hadde Knud fremdeles ikke betalt avgiftene for brenneriet, og heller ikke skatt. Antakelig gikk Statens krav foran de øvrige panthavere. På forsommeren averteres også vognskuret med hage på Li, hustomten ved brenneriet på Lundetangen, en løkke på Blekebakken og en sjøbod. Flere sjøboder ble lagt ut for salg i august 1835, Henrik Ibsen var da syv år gammel.

Konkurs?

Knud Ibsen har selv fortalt at han aldri klarte å betale all gjelden. Likevel kunne Oskar Mosfjeld konstatere i 1949 at han aldri gikk konkurs. Dette fant Mosfjeld ut etter å ha gjennomgått skifteprotokollene både i Skien og i Gjerpen. Denne observasjonen har Ibsen-biografer gjentatt helt opp til våre dager, senest Ivo de Figueiredo i biografien *Mennesket* fra 2006. Som så mange før ham, tilføyer Figueiredo at det nok lå en viss trøst i dette for Knud

Ibsen, og at han ved å unngå konkurs beholdt æren. Men på Knud Ibsens tid var det egentlig ikke noen kunst å slippe unna konkurs. Lovverket på dette området var nokså dårlig utviklet, så ingen av kreditorene hadde anledning til å kreve at skifteretten skulle overta boet og fordele verdiene blant dem han skyldte penger. Helt frem til konkursloven av 1863 var det skyldneren selv som måtte erklære seg konkurs og frivillig overlate verdiene sine til skifteretten. Det ønsket tydeligvis ikke Knud Ibsen, og derfor kunne han selv mer eller mindre beholde kontrollen og fordele eiendommer og andre verdier blant fordringshaverne.

Selv om alle eiendommene unntatt brenneriet og Altenburggården var beskyttet av hyggelige og tålmodige fordringshavere med førsteprioritet, så må han på et eller annet vis ha klart å tilfredsstille Niels Johnsen i Porsgrunn. Han hadde tross alt tinglyste rettigheter til alt fra det spirende kornet på Venstøp, til Knuds fremtidige inntekter.

Knud Ibsen oppsummerte ved en anledning hva som hadde skjedd med alle eiendommene fra svigerfamilien. Altenburggården ble solgt for å dekke gjelden til Kragelius i Hamburg, mens brenneriet på Lundetangen skulle dekke gjelden til Norges Bank. De mindre eiendommene, som første gang ble lagt ut for salg på forsommeren 1835, ble solgt for å dekke ubetalt brennevinsavgift og andre skatter, skrev Knud. Notisene i Ugeblad for Skien og Omegn bekrefter Knuds fortelling.

Den offisielle kjøper av brenneriet på Lundetangen var Knuds svigermor, Hedvig Altenburg. Hun hadde passert 70 år, og for lengst trukket seg tilbake fra handelsvirksomhet. Det gjør det nærliggende å gjette på at det egentlig er svigersønnen som står bak kjøpet, og at gamle madame Altenburg kun opptrer som proforma eier. Hvis det er riktig, klarte Knud Ibsen å kvitte seg med gjelden til Norges Bank for kun 350 spesidaler.

Familien flytter til Venstøp

Altenburggården og innboet derfra forsvant i Knud Ibsens gjeldssluk på våren 1835.

Antakelig hadde familien da allerede etablert seg på Venstøp for sesongen. Den samme sommeren gjør Knud litt forretninger med Løvenskiold på jernverket. Han får levert endel skrapjern der, og han får gårdsguttene til å kjøre litt plank for verket. Det er også tegn på at Knud Ibsen oppgraderer gårdsbruket sitt. I august får han korn fra Fossums kornmagasin, i

oktober kjøper han seg ny bryggepanne og treverk til gjerder. Måneden etter mottar han mer jern fra jernverket. Delvis mot kontanter og delvis betalt i korn, sender han gårdsguttene ut på transportoppdrag av planker og malm for jernverket.

Knud Ibsens bankerott var selvsagt en katastrofe for familien, men flyttingen til Venstøp var i seg selv neppe forbundet med det sosiale stigma som Ibsen-biografene gjerne legger i det. Knud selv hadde vokst opp på Rising, tyve minutters gange fra Venstøp. Og stefaren, Ole Paus var slett ikke det eneste anstendige menneske som bodde på lystgård i Gjerpen. Østover bodde skipper Christian Eckstorm. Like syd for Venstøp bodde skipsreder Ulrich Cudrio, som også hadde vært nabo i byen. På Foss, et stykke nord for Venstøp, bodde proprietær Hans Jacob Gasmann, og på Lagmannsgården bodde Andreas Blom, for å nevne noen. Knud Ibsen tapte riktignok mange penger, men familiens kulturelle tilhørighet forsvant ikke med dem.

Knud Ibsen søker arbeid

Fra 1838 fikk Knud Ibsen enkelte oppdrag for Søren Blom, «procuratoren» som hadde fungert som bankadvokat under katastrofen i 1835. Blom var jevngammel med Knud Ibsen, men hadde nok vært smartere i valg av karrierevei. Som 18-åring hadde han begynt på kontoret til sorenskriver Jonas Wessel i Porsgrunn. Etter fire år i lære dro han til Christiania for å studere juss, og kom tilbake ferdig uteksaminert i 1822. Han giftet seg med Wessels datter, og jobbet videre for svigerfaren i ti år, før han etablerte seg som sakfører i Skien. Det var i dette embedet han fikk bruk for Knud Ibsens assistanse. Ved siden av jobben, møtte Knud Ibsen som vara i formannskapet for Hans Jacob Gasmann og senere for Ernst Løvenskiold, sønn av Severin Løvenskiold, som var stattholder i Norge fra 1841.

Jobben hos Søren Blom var sporadisk. Det kunne gå hele uker uten at han fikk noen oppdrag, og lønnen var ikke større enn 40 skilling om dagen, ti ganger prisen for en times undervisning hos bygdas huslærere. Knud leverte derfor stadig søknader på ulike offentlige stillinger, særlig innen tollvesenet. I forbindelse med de mange søknadene, samlet han inn attester fra betydningsfulle venner i byen. Arbeidsgiveren Søren Blom, skrev i 1840, at Knud Ibsen utførte arbeidet «med Orden og Redelighed,» og anbefalte ham «efter den Erfaring jeg har om hans Duelighed som Forretningsmand.» Ordføreren i Gjerpen, Herman Bagger skrev

at Knud Ibsen fra naturens side var «udrustet med ypperlige Evner, der ere bleven uddannet under høist forskjellige Forhold, og derved særdeles skikket for det praktiske Liv». Bagger håpet man ville erkjenne hans «Qualificationer» og at han derved ble satt i stand til å sørge for sin «høist agtværdig[e]» og tallrike familie. Onkel og læremester Nicolai Plesner skrev at nevøen hadde vist seg som en «særdeles habil og Rettskaffen Mand.» Han fikk også attest fra Søren Bloms læremester sorenskriver Jonas Wessel og fra fogd Frederik C. Borchsenius. De roste Knud for å være både dyktig og flittig, og sistnevnte føyde også til at hans «Forhold i moralsk Henseende stedse har været særdeles roesværdigt». Kjøpmann og sagbrukseier Lars Roholt Bärnholdt, proprietær og stortingsmann Hans Jacob Gasmann og overtollbetjent Fr. Lagaard sluttet seg til attestutstederne sammen med barndomsvennen Christopher Myhre. De bevitnet Knud Ibsens karakterfasthet, ordenssans og gode forstand.

Ny og større katastrofe 1843

Litt utpå nyåret 1843 møter Knud Ibsen atter flere motbakker. I åtte år har han klart å holde det gående, de siste fem med småjobber for advokat Blom. Men fra vinteren 1843 hadde ikke Søren Blom lenger bruk for ham på kontoret. Knud skrev den 16. januar enda en søknad om stilling som undertollbetjent. Denne gang var det en ledig post i Porsgrunn. Han henviser til sine tidligere søknader, minner om den tallrike familien han forsørger og den nytten han gjør blant annet i Gjerpen formannskap. Blom attesterer også på at oppsigelsen ikke er Knuds egen feil. Men på tross av hans dokumentasjon på at han fremdeles hadde sine medborgeres aktelse, at han hadde havnet i klemma uten å være skyld i det selv, og at han gjerne også påtok seg kortere vikariater i tolletaten, så er det ingen tegn på at Knud noen gang fikk prøve seg i et slikt embete.

Det må ha vært dystre vintermånedene på Venstøp i 1843. Og da det etterhvert så ut til å lysne litt i kalenderen, kom det gamle kreditorer bankende på døren. Nå ville de ta fra Knud Ibsen og hans familie siste rest av gård og grunn. Det var kjøpmennene Schaaning og Jynge som meldte saken inn for sorenskriverkontoret i Bamble. Knud Ibsen protesterte, men ble fullstendig overkjørt. Bekjentgjørelsen ble satt på trykk i *Bratsberg Amtstidende og Correspondent* den 23. februar.

Lørdag 18. mars, to dager før Henriks 15-års fødselsdag, skulle den offentlige auksjonen foregå. Denne gang skulle ydmykelsen attpåtil finne sted på lensmannsgården Limi, Peder Pedersens barndomshjem. Knud Ibsen hadde som nevnt kjøpt Venstøp kun med panterett til arvingene etter madame Hirschholm. Det gav nok lystgården en viss beskyttelse mot Johnsen og andre kreditorer i 1835, men på et eller annet tidspunkt måtte de foreldreløse Hirschholm-barna få gjøre krav på arven sin. Selv om det i praksis betydde at de kastet familien Ibsen ut av hjemmet.

Gjennom de åtte årene som hadde gått etter de første tvangsauksjonene, hadde Knud Ibsen holdt hodet over vannet. I hvert fall hadde han klart å tilby sin egen familie et hjem å bo i. Men i mars 1843 fikk hans gamle barndomsvenn Christopher Myhre tilslaget på lystgården Venstøp for skarve 1000 spesidaler. Det var Myhre som også hadde kjøpt brenneriet på Lundetangen da det ble lagt ut for salg i 1840. Myhre stresset ikke med å få gjennomført salget, men lot Knud formelt sitte som eier av gården frem til skjøteutstedelsen i slutten av august 1843. Salget ble ikke tinglyst før i desember. Som gammel kamerat er det vel ikke utenkelig om Myhre lot overtakelsen av eiendommen og flyttingen fra gården foregå så knirkefritt som mulig.

I begynnelsen av desember 1843 flyttet resten av familien Ibsen til en bygård på Snipetorp, i en bratt gate opp fra Skien sentrum. Knud Ibsen hadde da bedt om hjelp fra sin 15 år yngre halvbror Christopher Blom Paus, han som Knud selv hadde lært å drive butikk.

Knuds forretninger

Etter at familien flyttet til byen, forsøkte Knud å etablere en virksomhet som megler av varer som de danske skipperne kom med til byen. Hvis man i det gamle Skien gikk fra Tollboden og innover langs bryggene, kom man inn til Mudringen ved Fiskeslepet. Mudringen lå rett under stupet opp til Snipetorp. Det var her byen hadde sitt årlige marked, med skjeggete damer og bønder fra Hjartdal. Like ved lå Sørbøes gård, hvor de averterte med «Brød og Brændevin» på skiltet utenfor. Like ved lå det en mindre sidebygning, som senere ble barberstue og varmestue for bryggesjauerne og fremmede sjøfolk. Der hadde Knud Ibsen meglerkontoret sitt i 1840-årene. Knud Ibsens lille meglerkontor lå rett ved eiendommen hvor han selv ble født, der Johanne og Henrich i sin tid satte bo. Virksomheten var først og

fremst konsentrert om kornhandelen. Han tok imot de danske kornjaktene ved brygga, og hjalp skipperen å finne en kjøper, som oftest Løvenskiold. Danskene skulle gjerne ha med seg tømmer tilbake, og da ordnet Knud Ibsens meglerkontor det også. Etter konfirmasjonen hjalp Johan til i farens forretninger. Knud slet sikkert fremdeles med gamle gjeldsforpliktelser, men i 1845, 1846 og 1847 har han en jevn vekst i ligningsprotokollen fra 350 til 500 spesidaler.

Johan hadde antakelig jobbet på kontoret til faren siden konfirmasjonen i 1845. I hvert fall vet vi at han var tilstede på meglerkontoret i 1847. Knud ble da stevnet til forlikskommisjonen. Kreditoren hadde gjentatte ganger fått løfte om betaling fra Knud Ibsen, men han hadde aldri innfridd. Derfor ble innkallelsen til forlikskommisjonen forkynt for ham på hans kontor, og «i hans Søn Johans Paahør.» Av senere kilder går det frem at Johan kunne føre regnskap og skrive forretningsbrev.

I søndagsutgaven av *Morgenbladet* den 16. april 1848 averterte Knud Ibsen etter et skip som kunne frakte rundt 170 favner splittved til London. Han er tilbake i trelasthandelen, men Knud Ibsen eksporterer ikke ferdigsagde bygningsmaterialer, men ved. Og han har tydeligvis lært av den fatale tabben i 1834, da lasten aldri kom frem til skipet. Denne gang stod lasten klar til å stues ombord. I tillegg fortsatte han som megler for Løvenskiolds kornbinge.

Knud Ibsen gjorde det han kunne for å stable seg på beina igjen. Han forsøkte å tilpasse seg den nye virkeligheten, men det var ikke stort å tilpasse seg til. Skien var ikke lenger en overflod av rikdom, med magnetisk kraft og optimistiske tilflyttere. En av Knud Ibsens nye næringer er et vitnesbyrd om tendensen: Han begynte som megler for emigrantbåtene. Den syvende mai 1849 kunne man lese i Bratsberg Amtstidende at Knud Ibsen tok imot bestillinger for emigranter til New York. Han tilbød et solid, velbygget og nytt skip, som skulle være klart til avgang en av de første dagene i juli. Han hadde plass til rundt 140 emigranter.

Nemesis

Krisetidene som skyllet inn over de norske kyster i kjølvannet av revolusjonene i Europa i 1849 ble særlig dramatisk for næringslivet i Skien. Trelasteksporten ble på kort tid halvert, og

flere gamle og solide handelsborgere søkte etter nye steder å plassere resten av pengene sine. Etterhvert overtok havnedistriktene lenger ute i fjorden mye av handelen med utlandet, og en ny vei i indre Telemark gjorde Kongsberg til det naturlige sentrum for østtelemarkingene. Skien kom seg aldri helt igjen etter denne krisen.

Det gjorde ikke Knud Ibsen heller. Hans tjenester som megler var en støttefunksjon for et velfungerende næringsliv. Men når selv hans gamle kamerat Christopher Myhre og tremenningen Telleph Stub Plesner måtte innstille, ble det naturlig nok også dårlige dager for megler Ibsen på Mudringen. Fra 1849 til 1852 omtales han ikke som kjøpmann i ligningsprotokollen, men kun melger. Forretningen gav ham en inntekt på 150 spesidaler i 1851. Like ille gikk det året etter. Til sammenlikning hadde Knuds eldste sønn, som fersk dramatisk forfatter ved Det Norske Theater i Bergen, en lønn på 260 spesidaler i 1851. I 1852 fikk den 24 år gamle Henrik Ibsen i tillegg 200 spesidaler i reisestipend, og en lønnsforhøyelse på 300 spesidaler ved inngåelse av femårskontrakt med teateret det samme året.

Da havnefogd Jens Gasmann døde i 1850, ble Knud Ibsen konstituert i stillingen. Det var et viktig og ærefullt embete som ikke minst også kunne sikre Knud Ibsen en anstendig inntekt livet ut. Havnefogden hadde ansvar for forvaltning av havneområdene og skipstrafikken i Brevik, Porsgrunn og Skien. Han var også den øverste lederen for losvesenet i disse tre havnedistriktene og skulle sørge for trygg seilas for fremmede skip. I tillegg registrerte han sjøfolk og klarerte dem for hyre. Det skulle sikre kvalifisert mannskap både til handelsflåten og marinen. Knud hadde samarbeidet med Jens Gasmann tidligere, og kjente både broren hans i Amerika og søsteren på Snipetorp. Både havnedirektøren og Marinedepartementet godkjente umiddelbart Knud Ibsens kandidatur til å overta stillingen etter Gasmann, og gav uttrykk for dette i et brev til Knuds halvbror, Christian Cornelius Paus. Christian var jo byfogden i Skien, og hadde selv foreslått Knud til jobben. Bekreftelsen var datert ellefte mai 1850.

Endelig hadde det ordnet seg for den 53 år gamle Knud Ibsen. Etter 15 år med ryggen mot vegg. Men etter at ansettelsespapirene ble sendt ut, kom det havnedirektøren for øret at Knud Ibsen ikke var til å stole på. Knud ble plutselig skjøvet til side, og skipperborgeren Fredrik Vauvert fra Porsgrunn tok plassen i stedet. Ibsen manglet den påpasselighet, sikkerhet og orden som var nødvendig for stillingen, og hadde heller ikke innlevert alle

regnskapene fra den tiden han arbeidet i Gasmanns sted, het det fra havnedirektøren. Byfogd Paus, som mottok brevet, nevnte ikke noe i sitt svar om at han var halvbror til kandidaten, men benektet påstandene i brevet på det mest bestemte.

Byfogdens innvendinger ble ignorert, og Fredrik Vauvert overtok jobben etter Gasmann i 1851. Det hører antakelig med til historien at denne Fredrik Vauverts bror var gift med datteren til Niels Johnsen, tømmerhuggeren fra Ulefoss som kjøpte Jørgen Aalls bygård i 1831. Det er den samme Niels Johnsen som antakelig følte seg snytt av Knud Ibsen etter gjeldsbrevet fra september 1834. Niels Johnsen hadde sittet som medlem av havnestyret i Porsgrunn fra det ble opprettet i 1845. Tre år tidligere vedtok Stortinget en ny havnelov, som skapte en stor grad av autonomi i de lokale havnestyrene. Man kan vanskelig forestille seg at havnedirektøren skulle ansette en havnefogd helt uten tillit i et av de tre havnestyrene han skulle betjene.

Dermed ble oppkomlingen Niels Johnsen en nemesis i Knud Ibsens liv. Helt siden 1836 hadde han søkt etter arbeid, men kun fått avslag etter avslag. Embetet han ble lovet, som han en kort periode faktisk var innsatt i, og som endelig kunne redde ham ut av en økonomisk hengemyr - det forsvant i samme øyeblikk som han trodde han hadde grepet det. Knud satt igjen med sitt lille meglerkontor nede på Mudringen, og solgte skipsplasser på provisjon til emigrerende bønder.

I 1856 gav Knud Ibsen opp livet som selvstendig næringsdrivende og fikk seg en jobb hos kjøpmann Gudmand Fredrik Myhre, nevøen til Christopher Myhre. Gudmand Myhre og Henrik Ibsen kjente hverandre fra skoledagene. Knuds inntekt lå i 1856 fremdeles på 150 spesidaler, halvparten av det Henrik tjente. Året etter har han sluttet å arbeide, som 61 år gammel mann. Knud er oppført som «fattig» i ligningsprotokollen, og han betaler ikke skatt lenger. Senere forsvinner han fra hele protokollen.

Konklusjon

Denne historien er vel først og fremst interessant fordi den kan fortelle oss noe nytt om Knud Ibsens sønn, Henrik. Jeg har vel allerede nevnt noen poeng av betydning, nemlig at Henrik Ibsen ble født inn i en kulturell kontekst som vi vanligvis ignorerer når vi forsøker å

forså barndommen hans. Denne kulturen fremstår som særlig eksotisk ved dens forhold til barn og barneoppdragelse. Distanse er et nøkkelord. Både foreldrenes distanse til barna, men også patrisierbarnas distanse til andre barn. Utenforskapet ble dyrket, og de ble opplært til å betrakte seg selv som noe unikt, som stod over alle de andre. Knud er et unntak når han griper inn i dukketeateret og det fortelles at han skjemmer bort Henrik og at han også på sine gamle dager har god kontakt med barna i byen.

Henrik Ibsen selv påstår at familien mistet kontakten med de fleste bekjenskaper innen patrisier-samfunnet da de måtte flytte til Venstøp, og biografene har fulgt opp med å male dette ut til noe som nærmest ser ut til å ligne et barndomstraume. Men Venstøp var slett ikke noe forfallent småbruk, men hadde vært eid av betydelige patrisiere i alle år.

Hovedhuset var kun 15 år før familien flyttet opp blitt utvidet av kaperkapteinen Niels Jørgen Hirschholm, som heller ikke kan omtales som noen småbruker. Knud Ibsen selv hadde vokst opp på en litt større gård i Gjerpen, og ellers bodde betydelige skikkelser på lignende gårder i nabolaget. Cudrio, Blom (som pisket tjenerskapet), Eckstorm, Gasmann osv. I våningshus med høye saltak, og tjenestefolk fra bondestanden i rom tett på dyrene, til å stelle både innen- og utendørs.

Den kulturelle konteksten Henrik Ibsen vokste opp i ser ut til å ha preget hans personlighet. Vi finner spor av denne identiteten i familien Ibsens forakt for bønder, som kommer til uttrykk flere steder. I brevet fra Henriks eldste lillebror, Johan som hadde emigrert til Amerika forteller han at han er veldig ensom. Rett nok er det mange nordmenn der, men da de et Thelebønder kan du omtrent vite hva hygge jeg kan have af dem»

Anekdoten om Henrik Ibsen på Snipetorp som erter en leilendingssønn fordi han er bonde, og i brevet lillebroren Ole sender Henrik i 1885, på et tidspunkt hvor han selv er folkeregistrert som gårdbruker omtaler han de nye eierne av Venstøp som «simple bondemænd.»

Det samme poenget kommer også frem i brevet Knud Ibsen sender til Henrik i 1875, hvor han forteller at Peder Pedersen, sønnen til lensmannen i Gjerpen, (juling, konfirmasjon og tvangsauksjon) hadde giftet seg. Opprinnelig var han forlovet med datterten av en skogsfogd, men hun ville ikke ha ham likevel, så det endte med at han «måtte ta til takke med noget forskrækkeligt og det blev en af hans Tjenestepiger»

I det nevnte brevet fra Johan finner vi også noen interessante poeng som speiler denne kulturen. For det første klarer han tydeligvis å overføre sin status ved emigrasjonen, og går rett inn i en jobb som clerk, kontormann, hos handelsmennene i den lille byen han etablerer seg i (gjennom familien Gasmann som emigrerte før ham). Dessuten skriver han en interessant observasjon om at handelsmenn i Amerika gjerne trår til og bærer ankomne varer inn i butikken og gjør alle mulige andre typer av hardt arbeide, «hvilket hjemme blev anset som en stor skam».

Men i tillegg ser vi av denne historien at den egentlige peripeti, eller dramatiske omslaget, i fortellingen om familien Ibsen ikke inntreffer før Henrik Ibsen selv for lengst er etablert som dramatisk forfatter ved Ole Bulls norske teater i Bergen. Henrik går faktisk klar av de fleste traumatiske begivenheter i familien. 1843 drar han til Grimstad, og opplever derfor ikke «fallet» ved å flytte til Snipetorp. Han er innom i 1845 en måneds tid, men kommer deretter ikke tilbake før i 1850, da han tilbragte noen april-uker sammen med familien sin. Da gikk det riktignok trått for faren hans, men den virkelige katastrofen kommer ikke før seks år senere.

De mange og tette bånd som preget og bandt sammen denne kulturen, setter også Ibsens brudd med familien i et bestemt lys. Man kan kanskje finne bekreftelse på den konvensjonelle fortellingen om at det var hans uekte barn her i Grimstad som skapte raseri hos faren og derfor fremprovoserte et brudd. Dette var jo en aldeles uhørt allianse for et patrisierbarn som Henrik. Men de eneste anekdotene jeg har funnet fra Henriks opphold hos familien i 1850, forteller at faren stolt viste ham frem til venner bekjente og fortalte at han akkurat i de dagene debuterte som dramatisk forfatter. Og at han dessuten hadde publisert dikt i hovedstadspressen.

Jeg tenker heller å prøve ut tanken om at det ikke bare er Henrik Ibsen som bryter med patrisierkulturen, men at fortellingen om familien Ibsens kollaps handler om at hele denne kulturen bryter sammen. Henriks brudd med familien er vel snarere et symptom på dette.

Betraktet fra et slikt perspektiv er ikke Knud Ibsens kollaps en fortelling om det dramatiske omslaget i Henrik Ibsens tidlige biografi, men en fortelling om et foreldet standssamfunn som går under idet det moderne Norge vokser frem. Historien om Knud Ibsens kollaps forteller oss altså noe vesentlig, om hvordan nasjonen Norge vokser frem etter 1814. Dette er ett konkret eksempel på hvordan samfunnet vårt endrer seg fra å være et lukket og

statisk kastesamfunn, der folk ble født inn i sin livsskjebne, og den lille samfunnseliten forvaltet makten og ressursene under beskyttelse av loverket, til å bli et fritt og demokratisk samfunn hvor den enkeltes evner og interesser i større grad kan utfolde seg. I trygg avstand til det hele kan vi være stolte og lykkelige over denne utviklingen, men for familien Ibsens vedkommende var det hele en katastrofe.